

A HÍMZÉS TÖRTÉNETE

Szerző Webmester-BETTI
2007. augusztus 09.
Utolsó frissítés 2009. július 30.

A múltbeli, feljegyzésekből ismert alföldi hímzéskultúrájának nem sok tárgyi emléke maradt fenn napjainkig. A XVIII. századból származó emlékegyes - magyar népi hímzéskultúránk legkorábbi emlékei - a múzeumok féltve őrzött becses tárgyai. A korai ún. "szőrhímzések"-kel a párnavégeket és lepedőszeleket díszítették. Elnevezését onnét kapta, hogy hímzőfonala a magyar racka juh gyapjából, "szőreből" készült. Asszonyok fonták vékony hímzőfonallá, és növényi eredetű festékekkel színezték. A szőrfonállal készült hímzés nemcsak az Alföldre volt jellemző, a XVIII. században országszerte elterjedt volt. Szép lepedőszeleket ismerünk szőrfonállal készítve a dunántúli Rábaközéből. Szárhímzéssel a legszebb darabok at Hódmezővásárhelyen készítették. Harmonikus színekkel és kompozíciójuk egyedülállóan szép. A motívumok egyes elemeiben törökös jelleg mutatható ki. A hímzésnél egy-egy színnek többféle árnyalatát is használták.

A minták között említ egy "templomcifrás"elnevezésűt. A minta elnevezésének magyarázatát abban találta, hogy az asszonyok a református templom festett kazettás mennyezetét nézve a hímzésmotívum előképét onnét leshették el, amelezt az anyaghoz illeően átalakítva megvalósították. A szőrhímzés virágkora a XVIII. század első felére tehető, a XIX. század fordulójára már csak egyes vidékeken volt divatos, a század közepén új darabok már nem készültek. A hímzések színvilága kék, piros, sárga, barna, zöld és ezeknek a színeknek az árnyalatai. Alkalomhoz illeően - például gyász - fekete, egyszínű hímzést is varrtak.

Az Alföld másik jeles hímzőközpontja a kunsági táj volt. Karcagon és Kunmadarason is szép hímzések készültek. Ezek színvilága egyezik a hódmezővásárhelyiével, de motívumai mások. A díszítmény központját adó virág mellé lazán egymást követő, ismétlődő vagy váltakozó virágkompozíciókat hímeztek. Orosházán is gyapjúfonallal varrtak, de az itt készült szőrhímzések az előbbiektől gyökeresen eltérnek, ezeket keresztléssel varrták, kevesebb színt használtak, és nem ismerték az árnyalt színhasználatot. Ezért hímzésük az előbb említett másik két alföldi hímzésfajtnál erőteljesebb, vastagabb. Ezzel szemben a hímzéshez felhasznált motívumkincs változatos, és talán a leggazdagabb az országban. A matyó hímzést, az ország egyéb területein készítettekhez hasonlóan vászonra varrják szálszámolásos technikával. Mezőkövesden már a XIX. század második felében előtérbe kerültek a szabad rajzú hímzésformák.

Az első ismert mezőkövesdi hímzéseket fehér fonállal varrták ki lepedőszelekre és a férfiak ingujjszéleire. Piros pamutból készült hímzést a XIX. század első feléből ismerünk, később pirossal-kékkel hímezték ki a szabad rajzú mintákat. Ezek a minták még kevés motívumomból álltak, a központi díszítmény általában a "hatkaréjos rózsza" közötti íves, leveles ágacskák, a széleket "cipék" (cipő alakú minták) tették hangsúlyozottá. Az egyszerű, mértéktartó mintákat a múlt század hetvenes éveitől szűcs-hímzésből ellesett rózsák, levelek és indák gazdagították. Az asszonyok szívesen merítették a szűcs-mesterek mintakönyveiből, amely az ő motívumkincsüknél sokkalta gazdagabb és díszesebb volt. Mára az 1870-es években olyan vászonhímzéseket találunk, amelyek a szűcs-minták hatását kétséget kizáróan tükrözték. Eleinte csak tömöttebbek, zsúfoltabbak lesznek a virágminták, majd a piros-kék mellett kezdik használni a sárgát, zöldet és lilát.

A nyolcvanas évektől új hímzőfonalat, "belinát" használtak. Ezeknek a bolti fonalak a színgazdagsága meglátszik új hímzésstílusokon is. A matyó hímzés valójában ekkor színesedik ki. Az eddig említettekén kívül még használják az eddigi színek árnyalatait, és megjelenik a rózsaszín, a halványlila, a sárga és a fekete.

A múlt század 1910-es éveiben már selymes, úgynevezett "szűcsselyem" fonalat használnak, ekkor a hímzés tobzódóan tarkává válik, és a minták annyira zsúfolódnak, hogy a hímzéstől az alapanyag már egyáltalán nem is látszik. A mezőkövesdi hímzésre korán felfigyeltek a hazai háziipari szervek, és már 1912-ben háziipari szövetkezet alakult Mezőkövesden. Itt párnákat, terítőket, falvédőket hímeztettek eladásra. A kereskedelmi szempontok sajnálatos módon a művészek fölé kerededtek, és az évek során a hagyományos matyó stílust és ízlést teljesen kiszorították. A mintákat a - haladósabb, gyorsabban elkészíthető hímzés érdekében - elnagyolták, és olyan színösszetételekkel dolgoztak, amelyek a népi ízléstől ugyancsak távol álltak. Divatba hozták a műselymet, mint olcsó hímzőfonalat - a matyó hímzések ettől kezdve eladásra mind műselyemből készültek. A két háború között, a hímzés konjunktúrájával, a kispolgári igények befolyása egyre nagyobb lett. Bár elősegítette a matyó hímzés széles körű elterjedését, de egyúttal el is sekélyesítette azt.

Nem vált kereskedelmi színvonalúvá a matyók viseletén a hímzés még az 1930-as években sem. Így kettős helyzet állt elő, a hagyományos mintákat és színezéseket megőrizték maguknak, és külön alakult a matyó hímzésstílus a kereskedelem számára.

1951-ben kezdte el munkáját a mezőkövesdi Népművészeti és Háziipari Szövetkezet. A matyó hímzés hagyományainak a visszaállítását és ebből a matyó hímzés népi iparművészetté fejlesztését tűzte ki célul. A múzeumok régi hímzései alapján, a matyó mintáiról asszonyok munkája nyomán, a jó hagyományokat alapul véve virágzásnak indult a matyó hímzés. Új életre kelt a szövetkezetben az igazi matyó népművészet. A matyó Szentisván és a tőle délre fekvő Bogács hímzőstílusának a kezdeti időszakban sok rokon vonást őriz a mezőkövedivel. A lepedőszeleket ők is piros-kék pamutból hímezték, de mináik elnagyoltabbak, szétesőbbek.

A harmadik község, melyet a matyó etnikumhoz sorolunk, Tard. Az előbbi községek hímzéseivel szemben a tardiak keresztes technikával készítették a női és férfiingek kézelőit és a kékfestő kötének alsó harmadát. A minták kezdeti színe itt is piros és kék, később zölddel és sárgával gazdagodott. A tarka színezés mellett hímzéseik uralkodó színe a piros. A hazai és külföldi piacokon ma a kalocsai hímzés a leginkább ismert és kedvelt. A kalocsai hímzés

kialakulásának az útja is hosszú volt, ugyanúgy, mint a matyóké.

A hímzések első mintáit "drukkolófával" mintázta a város kereskedője a fejkendőkre, ingujjakra és pruszlikokra. A mintákat kék, fekete, majd fehér vagy piros-kék pamuttlal varrták ki.

A kötényeket ekkor még csak fehér hímzéssel díszítették. A századforduló után kezdett a hímzés színesedni, megjelent a zöld, a rózsaszín, majd később a sárga az eddigiek mellett. A tömött varrású hímzések közötti lyukvarrásos díszítéseket mindig fehérrel varrták ki. Az aprólékos sablonos mintákat már a múlt század utolsó évtizedeiben az asszonyokat körülvevő virágoknak a szabad rajzú, oldott, színpompás kompozíciói váltották fel. A hímzéspinták erős kapcsolatot mutatnak a kalocsai virágos bútorfestéssel és a virágos faldíszítéssel, az ún. "pingálással".

A ruhákra hímzéspintákat tervező és előrajzoló, ún. "íróasszonyok" szabadon, rögtönözve dolgoztak és dolgoznak ma is. Mintáik naturalisztikusak, virágábrázolásaik között a rózsza uralkodik, térkitöltésül használják a nefelejcsét, a liliomot, a tulipánt, a búzakalászt és újabban a háztartásuknak jelentős jövelemet hozó piros fűszerpaprikát. A mintákat lapos öltéssel varrják ki, gyakran az egész felületet gépi lyukhímzés díszíti, köztük tömör lapos hímzéssel.

Viseletükön kívül szépen hímzettek még lakástextíliák is, így a lepedőszélek, dunnavégek, vánkoshéjak, ágytakarók, abroszok, terítők, dísztrükközők, díszkendők és a komatálat letakaró kendők. A kalcsai hímzés mindmáig töretlenül fejlődik, a saját használatukra készített mintákat át tudták vinni a népi iparművészei alkotásokra is.